

James W. Fowler ve İnanç Gelişim Teorisi

Yrd. Doç. Dr. Ali Ulvi MEHMEDOĞLU*

Adem AYGÜN**

Atf/©- Mehmetoğlu, A. U. & Aygün, A. (2006). James W. Fowler ve İnanç Gelişim Teorisi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1), 117-139.

Özet- Bu makalede, James W. Fowler ve onun din eğitimi, ergen eğitimi, dinî danışmanlık ve din psikolojisi alanlarında Batı'da kendine geniş bir ilgi alanı bulmuş olan İnanç Gelişim Teorisi Türk bilim dünyasına tanıtılmaktadır. Makalede, biyografisinin sunulduğu kısa bir girişten sonra Fowler'ın yapısal-gelişimsel psikoloji geleneği içerisinde geliştirdiği İnanç Gelişim Teorisi'nin tarihi arka planı, inanç gelişimi ve din psikolojisi ilişkisi, teorinin psikolojik, felsefi ve dini temelleri, genel çerçevesi ve inanç evreleri ve teorinin son gelişmeler ışığında metodolojisi ele alınmaktadır.

Anahtar Kavramlar- James W. Fowler, inanç gelişim teorisi, inanç evreleri.

§§§

Giriş

James W. Fowler'ın, 20. yüzyılın son çeyreğinde bilim dünyasına sunduğu İnanç Gelişim Teorisi, Amerika ve Batı Avrupa'da din eğitimi, ergen eğitimi, dinî danışmanlık ve din psikolojisi alanlarında kendine geniş bir ilgi alanı bulmuştur. Teoriye Türkiye'de gösterilen ilgi ise alıntı ve referanslar (bkz., Köylü, 2004; Kayıklık, 2003; Mehmedoğlu, 2004; Mehmedoğlu, 2005; Karacoşkun, 2006) hariç, eleştirel bir değerlendirme (Ok, 2004) ve bir tercüme (Fowler, 2000) ile sınırlıdır. Bu makale, James Fowler'ı ve son gelişmeler ışığında İnanç Gelişim Teorisini, genel gelişim teorileri ve teolojik yaklaşımlarla ilişkisi bağlamında Türk bilim dünyasına tanıtmayı hedeflemektedir.

* Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Öğretim Üyesi.

** Almanya, Bielefeld Üniversitesi, Biyografik Dini Araştırmalar Merkezi, Doktora Öğrencisi

1940 yılında ABD'de doğan Fowler'ın, çocukluk ve gençlik yaşantısının ve inancının şekillenmesinde birçok faktörün etkili olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle, Metodist bir papaz olan babasının vaazları, Duke Üniversitesi'nde almış olduğu Eski ve Yeni Ahit dersleri, Duke'daki Metodist Öğrenci Merkeziyle olan bağları ve 60'lı yılların sonlarında farklı din ve mezheplere mensup bir grup katılımcının hayat tecrübelerini paylaşmak üzere haftada bir toplandıkları Interpreter's House'daki yöneticiliği, burada edindiği deneyim ve gözlemleri, Fowler'a, daha sonra teorisini oluşturmada önemli katkılar sağlamıştır (Fowler, 2004; Streib, 2004).

1971 yılında Harvard Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamış olan Fowler, 1987 yılında Profesör unvanını almıştır. Bir süre Harvard Divinity School ve Boston College'da öğretim görevlisi olarak bulunduktan sonra asıl akademik çalışmalarını Harvard Üniversitesi Moral Gelişim Merkezi'nde sürdürmüştür. 70'li yılların sonunda başladığı inanç gelişimi konusundaki bilimsel çalışmasını, 1981 yılında kapsamlı bir inanç gelişimi modeli olarak *Stages of Faith: The Psychology of Human Development and The Quest for Meaning (İnanç Evreleri: İnsan Gelişimi ve Anlam Arayışının Psikolojisi)* adlı eseriyle bilim dünyasına sunarak haklı bir üne kavuşmuştur.

Fowler'ın bu eseri yayınlandıktan sonra pek çok defa basılmış, kısmen veya tamamen birçok dile çevrilmiştir. Ayrıca editörlüğünü yaptığı birçok kitap ile altmışın üzerinde makalesi bulunmaktadır. 1994 yılında, Amerika Psikiyatri Birliği tarafından, din ve psikiyatri arasındaki diyaloga katkılarından dolayı Oskar Pfister Ödülü'ne; Amerika Psikoloji Birliği tarafından da, Din Psikolojisinin gelişimine olan katkılarından dolayı William James Ödülü'ne layık görülmüştür. Fowler, 1994 yılından beri Emory Üniversitesi Ahlak Merkezi yöneticiliğinin yanı sıra, Birleşik Metodist Kilisesi'ndeki din adamlığı görevine de devam etmektedir.

İnanç Gelişim Teorisinin Önceki Teorilerle İlişkisi

Psikoloji tarihinin en büyük otoritelerinden biri olan Sigmund Freud, psikolojinin bir bilim dalı olarak gelişmesinde çok önemli katkılara sahiptir. Bilinçaltının 19. yüzyıl düşüncesine hâkim olduğu ve kişisel tecrübeler vasıtasıyla güçlü bir biçimde şekillendiği bu dönemde o, geleceğe yön verecek olan derinlik psikolojisi geleneği içerisinde psikanalitik temel modelini oluşturmuştur. Bu teori daha sonraki dönemlerde bu alanda çalışan bilim

adamlarının yoğun ilgisini çekmiştir. Freud'un teorik orijinal modeli, Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Teorisine ilham kaynağı olmuştur. Psikanalize sürekli sadık kalan Erikson'un modeli, psikanalizin kurucusu Freud'un açık etkilerini taşır.

Freud ve Skinner ile birlikte modern psikolojinin seçkin isimlerinden birisi olan İsviçreli Jean Piaget'nin (1976) genetik epistemolojisi çerçevesinde, gelişimin, dünya ile ilişki kurma konusundaki kabiliyet ve yetilerin tedrici bir şekilde edinimi içerisinde duyuşsal, somut ve biçimsel/soyut şeklinde üç basamak ve derece düzleminde oluştuğunu ileri sürdüğü Bilişsel Gelişim Teorisi, dikkatleri gelişim psikolojisi alanına çekmiştir. Bu konudaki uluslararası psikoloji literatüründe Piaget'den yoğun alıntılar yapılmış, eserlerine göndermelerde bulunulmuş, modeliyle ilgili binlerce makale yayınlanmış ve gelişimin, Piaget'nin modeline göre tasarlanan her bir fonksiyonu konusunda, pek çok gelişim sistemi oluşturulmaya çalışılmıştır (Flammer, 1996).

Gerçekte Piaget, çalışmalarında, yoğun bir şekilde sosyal, ahlaki davranış kurallarıyla ilgilenmiş, fakat bunları sistemli bir model haline getirmemiştir. Bu görev daha sonraki çalışmaları şekillendirecek olan diğer bilim adamlarına bırakılmıştır. Bu bağlamda, ahlaki yargı kavramı konusunda ilk akla gelen isim Lawrence Kohlberg'dir. Ahlaki yargı kavramı, bilimsel anlamda adeta onun ismiyle özdeşleşmiştir. 1958 yılında doktora konusunu seçmesinde ve çalışması hakkındaki temel argümanlarını oluşturmasında açık bir şekilde Piaget'den etkilenmiştir. Kohlberg (1981, 1984) daha sonra Ahlaki Yargının Yapısal Gelişimi konusunda Piaget'nin düşüncelerini dikkate almış ve onları belli bir sıralama içinde sistemleştirip tanımlayarak bilimsel bir araştırma dalgasına önyak olmuştur (Flammer, 1996). Kohlberg'in, Piaget'nin teorisinde ortaya çıkan kendi temel elementleriyle yüzleşmesi; teorisinin, ahlakın ve ahlaklılığın insan hayatındaki vazgeçilmezliği bakımından önemini arttırmaktadır. Bu teori ahlak psikolojisine bilişsel bir giriş niteliği taşımakta ve ahlakî yargıların genel yapıları üzerine yoğunlaşan gelişimsel bir ilişkiyle birleştirilmektedir.

Din Psikolojisi ve İnanç Gelişimi

Kohlberg'in Ahlak Gelişimi teorisine birlikte, bilişsel yapısal bağlamda Din Psikolojisi'nin üç döneminden bahsedilebilir:

I. Dönem: Kohlberg psikolojisi, ahlakî gelişimin dinî etkilerden bağımsız olarak geliştiği ve ortaya çıktığı tezinden yola çıkmaktadır. Bu nedenle o, dinî gelişimi çok az göz önünde bulundurmuş veya daha doğrusu ilk olarak ahlaktan bağımsız bir şekilde dinin yedinci basamakla birlikte ortaya çıktığı tezini ileri sürmüştür (Kohlberg, 1981). Bununla birlikte, bilişsel teorisyenlerin epistemolojik özü varoluşun tek temsilcisi kabul ederek, benliğin yapısal dinamiğini ihmal ettiklerine dair güçlü bir kanaat oluşmuştur. Oysa bilişsel dinamiklerle birlikte bireyin hayata ilişkin tecrübeleri ve sosyal dünyası da güçlü bir şekilde göz önünde bulundurulmuş olsaydı, din daha iyi anlaşılabilirdi. Dine bakışta, hayat hikâyeleri içinde yer edinen dinî tarzların ihmal edilmesi, bilişsel teorileri dar görüşlülüğe götürmüştür. Gerçekte, çağımızdaki dinî durumun yorumlanmasında, hayat hikâyesi ve sosyal çevre içindeki dinî tarzların kökleri çok fazla önem arz etmekte ve bu kökler arasındaki ilişki tarzının belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü dinî değişim ve dönüşüm, bireysel tecrübe ve sosyal dünya ile ilintili olarak bilişsel yapıların değişimiyle gerçekleşir. Bu nedenle, dinî tarzın anlaşılmasında öyküsel (narrative) aktarım, bireysel tecrübeye ve sosyal çevreye dikkati gerekli kılmaktadır (Streib, 1997).

Kohlberg'ün bilişsel yapısal psikolojisinde dinin bu şekilde göz ardı edilmesine karşı, 70'li yılların ikinci yarısında Fowler ve Oser tarafından, dinî gelişimle birlikte ahlakî gelişimin dinî boyutunu da ortaya çıkarma amacı taşıyan araştırmalar yapılmış, fakat bunlar Kohlberg'in ve psikolojisinin gölgesinde kalmıştır. Bu durum, Fowler (1981) ve Oser'ın (1984) birbirlerinden bağımsız olarak girişmiş oldukları paralel yolda, 80'lerin ilk yarısında teorik eserlerini yayınlamalarıyla son bulmuştur.

II. Dönem: Dinî gelişime ilişkin bilişsel ve yapısal teorilerin yayınlanması ve bilim dünyasına sunulmasıyla birlikte, inanç gelişimi alanında ikinci safha başlar. Bu dönemi, bu teorilere karşı ortaya konan temel itirazlar belirlemektedir. İtirazlar kısmen bir ekol çekişmesinin açık çizgilerini taşımasının yanı sıra; bu itirazlarda bilişsel yapısal teorilere ilişkin temel eleştirilere veya teorilerin toptan reddine de rastlanmaktadır (Dykstra, Park, 1986; Fraas, Heinbrock, 1986).

III. Dönem: Din Psikolojisi'nin, inanç gelişimi konusuna da diğer din psikolojik ve sosyolojik konulara bakışta olduğu gibi, çok yönlü bilişsel ve yapısal bağlam içinde giriş

yapması ve gelişim teorilerinin din pedagojisi, dinî danışmanlık, din hizmetleri alanında kullanılması problemi, tartışmanın son safhasını oluşturmaktadır.

Din Psikolojisi'nde 80'li yılların başlarında ortaya çıkan bu bilimsel yaklaşımlar ve ampirik araştırmalar alana yoğun bir ilgi uyandırmıştır. Dikkatler bir anda dinî ve din sosyolojik yönelimli araştırmalara ve özellikle din eğitimi bağlamında *Stages of Faith* adlı eserle birlikte İnanç Gelişim Teorisine yönelmiştir. Bu eser, gelişim psikolojisi, din psikolojisi, hayat hikâyeleri ve biyografik çalışmalar, pratik teolojinin bilimsel yönü ve din hizmetleri bağlamındaki yükümlülükleri, yetişkin din eğitimi ve genel pedagoji dahil din pedagojisi gibi bir çok bilimsel meseleye temas etmektedir.

İnanç farklılıklarının deneysel araştırmalar yardımıyla geniş kapsamlı bir şekilde sergilenmiş olması, İnanç Gelişim Teorisi'nin derin etki gücünü ortaya koymaktadır. Böylece teori din psikolojisi ve gelişim psikolojisiyle zenginleşmiştir. Din psikolojisi, dinî gelişimin ele alınmasıyla birlikte gelişim psikolojisi bağlamında derinleşmiş; din fenomeninin gelişim psikolojisi perspektifinden incelenmesi, dinî gelişime kapı aralamıştır.

Fowler'ın İnanç Gelişim Teorisini anlayabilmek, her şeyden önce onun düşüncelerini şekillendiren ve teorinin terminolojisini, psikolojik, dinî, felsefî ve ampirik temellerini etkileyen bilimsel mirası incelemek ve ortaya koymakla mümkündür. İnanç Gelişim Teorisi bir ayağıyla kendini genetik epistemoloji geleneğine, diğer ayağıyla da Tanrı-İnsan-Kâinat ilişkisi çerçevesinde dini geleneğe bağlar.

İnanç Gelişim Teorisinin Psikolojik, Felsefî, Dinî Temelleri

Fowler'ın inanç gelişim teorisinin temel teorik köklerinin Erikson (1963) ve Levinson'un (1978) piko-sosyal teorilerinin yanı sıra Piaget ve Kohlberg'in yapısal-bilişsel gelenekleri içerisinde bulunduğu bir gerçektir. Bu teorilere yönelik normatif ilgi Fowler'da çok belirgindir. Onların temel kabulleri, İnanç Gelişim Teorisinde basamak, geçiş, yapı, biliş, genetik gibi kavramlar içinde kendini gösterir. Bu kavramlar ve inanç farklılıkları, bu teorilerdeki bakış açısıyla ele alınmakta ve açıklanmaktadır.

Fowler, teorisine dayanak teşkil eden epistemolojik gelişim teorileri yardımıyla, "yapı" kavramını, bireyin algıladığı çevresine uyguladığı gözlemlenebilir düşünsel tepkiler olarak tanımlar. Bireyin düşüncelerini oluşturan işlevsel yapıların birbirine geçtiği, etkileşimsel

ahenkli bir tarz bütünlüğü içinde devam ettiği sürecin adı ise "basamak" olarak isimlendirilir. Yani, her bir basamakta düşünsel yapılar birbiriyle organize bir şekilde dinamik bir bütünlük oluştururlar.

İnanç gelişim teorisi, yukarda bahsedildiği üzere, bir yanıyla kendini normatif gelişim teorilerine, diğer yanıyla da teolojik olarak, Troeltsch ve Schleiermacher'a kadar uzanan 19. yüzyıl Alman Liberalizm geleneği içerisinde yer alan H. Richard Niebuhr ve Paul Tillich'e dayandırmaktadır. Troeltsch ve Schleiermacher'ın, Tanrı'nın Hâkimiyeti ve buna paralel olarak Tanrı-İnsan ilişkisi ve bu ilişkinin insani boyutu ve yorumu, insanın uzlaşmacı yönünün dinamiği ve şekli gibi konulardaki görüş ve düşünceleri, Niebuhr'un inanç gelişim tasarısına etkisi çerçevesinde derin anlamlar ifade etmektedir. Niebuhr ve Tillich, inancı, bizi ilgilendiren nihai meselelerde, insan davranışının, sadakat ve vefayla ilgili değer yargılarının dinamik bir formu olarak ele almaktadırlar (Fowler, 1974).

Protestan ilahiyatçı kimliği ve Amerikalı idealist felsefeci Josiah Royce'un fikirlerinin etkisi Niebuhr'a, inanç özelliklerini belirleme ve onları ortaya koyma imkânı vermiştir. Bireyin sosyal fitratı, toplumsal ve bireysel ilişkileri, aşkın olan ve güç merkezini oluşturan üçüncü birine güveni gerektirir ve bunu destekler mahiyettedir. Bu ilişki aynı zamanda, Niebuhr'un Georg Herbert Mead'dan aldığı yaklaşımla, sadakat ve bağlılığı da kapsayacak şekilde tezahür eder (Nipkow, Schweitzer, Fowler, 1988). Topluluk üyeleri bu şekilde aralarında birbir sadakat ve karşılıklı güven ilişkisi geliştirip sağlamlaştırırken, bu yapı aynı zamanda onları topluluk içerisinde de birbirine bağlar.

Tillich (1957) gibi Niebuhr da (1960), sadakat ve güvenin dinî olmayan biçiminin, insan inancının tezahürü ve ifadesi olduğu sonucuna varır. O, inancı, hiç durmaksızın devam edegelen içten içe değişim ve dönüşüm sürecinin bir göstergesi olarak da formüle eder. Yani bu şu anlama gelir: İnanç, bütün güç ve değerlerin merkezi ve kökeni olarak Tanrı'ya olan köklü güven içinde, sonlu güç ve değer merkezlerine bağlanma sürecinin bir tezahürüdür. Niebuhr'un bu düşünceleri, Fowler'ın daha sonraki çalışmalarında, dinî inanç içinde vuku bulan dönüşüm ve gelişimin ifadesinde ve insanî inançla genel inanç gelişimi arasındaki bağın ortaya konmasında anahtar bir rol üstlenir (Fowler, 1984, 1987).

İnanç Gelişim Teorisi üzerinde etkisi bulunan bir diğer düşünür ise dinler tarihçisi Wilfred Cantwell Smith'tir. Tillich ve Niebuhr'da muğlak bir şekilde var olan din, inanç (faith)

ve iman (belief) kavramları arasındaki farklılıkların, Barth ve Banhöffer'in yanı sıra Smith tarafından ifade edildiği üzere, belirgin bir şekilde birbirinden ayrılması fikri, Fowler'ın teorisinde somut ve kesin olarak kendini belli etmektedir.

Smith'in (1963) İnanç-İman arasındaki ayrımı vasıtasıyla, inanç kavramıyla ilgili olarak liberal ve çoğulcu toplumlarda tek bir dini geleneği temsil eden bir terim yerine, genel geçer ve her geleneğe uygulanabilir bir tanımlama yapılmasının daha uygun görülmesi, inanç kavramının kümülatif (tarih içinde birikerek gelişen) gelenekler dışında bilimsel ve ampirik verilere göre tanımlanmasına kapı açmıştır. Böylece dinî geleneklere göre daha nesnel ve durağan halde olan inancın, aslında var olan dinamikliğine vurgu yapılarak, inançla ilgili düşünsel yapıların hareketliliği, değişimi, dönüşümü ve yeniden yapılanmasına bir ufuk açılmıştır. Bütün bunların etkisiyle Fowler, inanç kavramını, –çoğunlukla dini geleneklere bağlı olarak tarif edilip içeriğinin kutsal metinlere göre doldurulmasına karşılık- insanın temel dinamik güven tecrübesi anlamında, psikoloji geleneği içerisinde Erikson'a bağlı olarak yorumlar. Yani burada güven dinî duygu ve düşüncenin temeli olarak kabul edilir.

Böylece inanç kavramı kurumuş olan dini aşar ve bireysel değer noktalarını, hayalleri, gerçek tecrübeleri ve insanın içinde kendisini dinî geleneklere, aileye, ulusa, güce, paraya, cinselliğe vb. bağladığı ana hikâyeleri kapsar. Günümüz toplumunun çoğulculuğu anlamında inanç, daha çok kendini tamamen farklı bedenler içine sokar ki bu, kişi hayatının anlaşılmasında uygun bir yol sunar. Bununla birlikte inanç (faith) kavramı, kendi bütünlüğü içinde, ilahi olanı da içine alacak şekilde daha geniş bir anlamda insanla alakalı hale gelir. Fowler burada, ilişki ve bilgi (İlişki olarak İnanç-Bilgi olarak İnanç) bakış açısı arasında bir ayırım yapmaktadır. İnanç doğumla birlikte ilişkilerden oluşur ve temel olarak hem kendi grubuna ve sosyal çevreye, hem de aşkın olana ilişkidir. Aynı zamanda inanç, dünyaya bakış ve dünyayı anlama ve anlamlandırma tarzıdır. Böylece inanç bütün kişiliği kapsamaktadır. Çünkü onun hem ahlakiliği ve sosyal bilinçliliği, hem de ruhî kabiliyetleri, benlik tasarımı ve bilinmeyen katmanları inancı içine almaktadır. Burada inanç, insanî bir arzu ve talep haline gelir. Dindar veya dindar olmadan, Katolik, Protestan, Yahudi veya Müslüman olarak görünmeden önce biz, inanç meselesiyle ilgilenmekteyiz. Biz bu noktada, her şeyden önce hayatımızı nasıl düzenlediğimiz ve hayatımızı ne ile anlamlandırdığımız problemiyle ilgileniyoruz (Bucher, Oser, 1988; Fowler, 2000).

İnanç, yedi boyut içerisinde yapısal olarak birbirine geçmiş ve kenetlenmiştir. Yani inanç, her bir basamakta yedi boyutun birbiriyle ilişki içerisinde göstermiş olduğu ortalama performansın yansımasıdır. Böylece bu dinamik ve bütüncül inanç yapısı içerisinde birey, gelmiş olduğu son noktada kendini, diğerlerine ve dünyaya bağlayan bir tarz geliştirir. Yukarıda da belirtildiği gibi, inancın geleneksel tanımı bu teoride sunulmadığı için, bu bakış açısı birçok kimse tarafından eleştirilmektedir. Fakat Fowler, inancın, insan merkezli çok boyutlu bir yapı sergilediğini ortaya koymaya ve bu yapıyı tasvir etmeye çalışır. İnanç, hem bilinçli hem de bilinçsiz süreçleri kapsar, içinde gönül ve akıl dinamiğini birlikte barındırır. İnanç bir isim değil bir fiil olduğu için, geleneksel olarak temel inanç sistemlerine sahip olma ya da dini faaliyetlere katılma değil; inancın aktif, değişen, gelişen bir niteliğe sahip olduğu görüşü ön plana çıkarılır. İnanç ve dinî içeriklerle alakalı olarak akaidi yapılara inanmayı gerektiren iman kavramları arasındaki fark ve dinleri aşan bir teori ortaya koyma çabası, inanç gelişimi teorisinde dinî içerikleri ikinci plana itmiştir (Bucher, Oser, 1988; Fowler, 2000).

Bütün bunlarla birlikte, din kavramını da kapsayan anlam oluşturma ve yapılandırma anlamındaki inanç kavramında mevcut olan bu yapıların oluşum, gelişim, dönüşüm ve yeniden yapılanması, Fowler tarafından İnanç Gelişim Teorisi olarak tasarlanır. “İnanç gelişimi, belirli bir inanç veya din ile değil, beşeri bir etkinlik olarak anlam bulma ve oluşturmanın gelişimsel süreçleri ile alakalıdır.” (Fowler, Nipkow, Schweitzer, 1991, s.1).

İnanç, 6 basamak olarak belirlenen süreçlerin her birinde, bir önceki ve bir sonraki basamağa göre, farklı bir tarz oluşturarak, aşağıda sıralanan boyutlardaki bakış açılarından kendine özgü bir yapılanma meydana getirir:

- 1-Piaget'e göre mantık gelişiminin evreleri (form of logic),
- 2-Selman'a göre perspektif edinimi evreleri (perspective taking),
- 3-Kohlberg'e göre ahlak gelişiminin evreleri (form of moral judgment),
- 4-Sosyal bilinçliliğin sınırları (bounds of social awareness),
- 5-Otorite odağı (locus of authority),
- 6-Dünyaya bağlılığın formu (form of world coherence),
- 7-Sembolik anlayışın gelişimi (symbolic function) (Fowler, 2001).

İnanca dair yapılar, her bir basamakta, dinî veya felsefî sistemlere ait semboller, inançlar, ritüeller ve mitler tarafından şekillenir ve bilişsel işlevi organize ederek belli bir formata dönüştürür.

İnanç, her ne kadar din ve içsel inançla ilgili çağrışımlar yapsa da, Fowler ve arkadaşları, “İnanç Gelişimi Mülakatı” vasıtasıyla, yukarıda sıralanan yedi boyutla bağlantılı olarak, konuşma içerisinde hayatı ve hayat tecrübelerini, onları şekillendiren temel unsur ve değerleri de belirlemek üzere, küçük çocuklardan başlayarak yaşlı kuşaklara kadar yaklaşık 400 kişiyle 7 yıl süresince mülakatlar yapmışlardır. Bu mülakatlar, kişinin izni alınarak, sonradan analiz edilmek üzere kasetlere kaydedilmiştir. Sohbet havası içerisinde geçen bu mülakatlarda, mülakatın, mülakat yapılan kişiler tarafından sürdürülmesi mümkün olmadığında sonlandırılabilmesine dair garanti verilir. Mülakatlar yapıldığı şekilde anonim olarak kalırlar ve bilimsel çalışmalarda alıntılanabilirler.

Bilişsel yapısal farklılıklar, bireyin yedi boyutun bütününde gösterdiği ortalama güç tarafından belirlenir. Bu bağlamda basamaklar, bilişteki yapısal bütünlüğün farklılığına göre birbirlerinden ayrılırlar. Ortaya çıkan altı basamak hiyerarşik bir ardardalık oluşturur, basamaklar arasında geçiş ancak bir önceki basamağın tecrübe edilmesiyle mümkün olur. Geçiş, her şeyden önce insanın yaşı ve tecrübelerine bağlı olarak gerçekleşir. Her bir basamak arasındaki süre kişiden kişiye değişir, ancak yaş ve hayat tecrübesiyle doğrudan bağlantılıdır. Basamaklar arasındaki geçiş süresi 10 yıla kadar varabilir. Olgunluk bağlamında üst basamakların özellikleri bir önceki basamağa göre daha yeterli fakat daha değerli değildir (Fowler, Streib, Keller, 2004).

İnancın sabit bir durum olmayıp hayat boyu değişen bir dinamik olması, kimi zaman inançta yenilenme, yeniden yapılanma ve değişimler meydana getirmektedir. Hayatta tecrübe edilen her farklı olay, düşünceye ilişkin yapıları harekete geçirmektedir. Fowler bu durumu görselleştirmek için dramatik hayat hikâyelerini tahlil ederek, değişimin çarpıcı görüntüsünü açık ve anlaşılır bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu tür hikâyeler, inanç gelişim teorisinin yapısal bakış açısını tanıtip gösterebilmek, bilişsel-yapısal analiz sonuçlarını Erikson'un benlik psikolojisi ve psikanalitik perspektifiyle ilişkilendirmek, inanç gelişimi esnasında basamak değişimini gönülden ve zihinden yeniden edinimle birlikte inanç içeriği bağlamında birleştirerek dönüşümün karmaşık yapısını sergilemek, kalbin yönelim ve

sempatisi ışığında geçmişte kaybolan, bozulan bilgi ve tecrübelerin düzeltilmesi, işlenmesi ve yeniden uyumlu hale getirilmesi kuralını açıklamak maksadıyla seçilmiştir.

Kalp/gönül yoluyla kazanılan tecrübeler içerisinde meydana gelen dönüşüm, bireyin yeni bir yorum ve davranış topluluğu içerisinde kendi hayatını yeniden şekillendirdiği, önceden bilinen ve bilinmeyen değer ve güç tasavvurlarının yeni bir yönelim ve sorumluluk dizgesi olarak bilinçli şekilde kabul edilmesi diye tarif edilir (Fowler, 1981, s. 281).

İnanç Basamakları

Basamak Öncesi Dönem (Anne karnında ve yaşamın ilk iki yılı)

Konuşma öncesi duygusal ilişkiler ile sınırlı bir evre olması ve ampirik olarak araştırılmasının güçlüğüne rağmen bu dönemde daha sonradan inancın üzerine temelleneceği otonomi, güven, ümit ve cesaretin tohumları atılır. Güvensizlik tecrübesi, ilk sevgi ve şefkati veren insanlarla ilişki tecrübesi, inanç yoğunluğu olarak kabul edilir. Kendini beğenme veya yetersiz güvenden dolayı kendini soyutlama söz konusudur. Konuşma ve düşünme yeteneğinin ortaya çıkmaya başlamasıyla birlikte birinci basamağa geçiş hızlanır. Dil ve ritüel oyun içinde, sembollerin kullanımı başlar.

1. Sezgisel-Yansıtıcı İnanç Basamağı

Bu basamakta daha sonra istikrarlı ve tepkisel düşünce ve değerlendirmeyi düzenleyen ve ayıklamak zorunda olan uzun ömürlü imajlar ve duygular üretilir. Hayal gücü, hikâye ve jestler güdüleyici olarak önemli rol oynarlar. Kendi bilincine varan çocuk ben merkezlidir. Hayal gücü, algı ile uzun süren, inanca ait şekillenmeleri bir araya toplar. Birey, çevresindeki insanların inançla ilgili hikâye ve eylemlerini pratik bir tarz içinde taklit eder. Bu bağlamda taklide dayalı bir inanç özelliği söz konusudur. İlk kez ölümün, cinselliğin ve diğer katı tabuların bilincine varılmaya başlanır. Birey tasavvurlar vasıtasıyla kendinin, kutsalın yasaklarının ve ahlakın varlığının bilincine varır. Ölüm, cinsiyet ve çevrede gerçekleşen diğer olaylar sezgisel olarak algılanır. Ancak buradaki tehlike bu tasavvurların yıkıcı tabular ve katı ahlakî kurallar tarafından aşırı derecede etkilenmesidir.

2. Öyküsel-Lafzî İnanç Basamağı

Birey, mantıklı düşünme yeteneğinin gelişmeye başlamasıyla birlikte, dünyadaki işleyişi anlama çabasına girer. Kendi inanç toplumuna ait olmayı sembolize eden hikâye, inanç ve uygulamaları kendine mal eder. Artık hayal ile gerçek dünya arasında ayırım yapılabilir ve başkalarının perspektifini ayırt edilebilir. Dinî inanç ve semboller tamamen gerçek olarak kabul edilir. Daha önceki farklı birçok olaydan meydana gelen tecrübe kavramı, anlam sağlamada bir düzen ve sıra oluşturan mantıklı bir yapılanma sağlar. Anlatılan hikâye, dram ve mitler tecrübeyi anlamada önemli araçlara dönüşür.

3. Terkibî-Geleneksel İnanç Basamağı

Birey, ergenlikle beraber, formel işlemler ve kişilik bunalımlarının ortaya çıkmasıyla, muhtemelen inancın üçüncü basamağını göstermeye başlayacaktır. Hayat şimdi daha farklıdır ve inanç bu farklılığı açıklamak zorundadır. Tanrıyla daha çok kişisel ilişki ve biçimsel amelî düşünceyle ilgili soyut fikirlere bir güven söz konusudur. Birey artık bir kişiliği benimsemeye başlar ve kendisi için kariyer ve kişisel ilişkiler önemli hale gelir. Bu anlamda birey kendi ve diğerleri için farklı hikâyelerin anlamlarını kurmaya ve kendi hayat hikâyesiyle diğerlerini ilişkilendirmeye başlar. Önemli insanların veya kendi akranlarının görüşleri içselleştirilip kişiselleştirilerek inanç ve değerler araştırılabilir. Bu inanç ve değerler, hiçbir şekilde eleştiriye tabi tutulmayacak şekilde algılanır. Öte yandan, birçok değerden sadece biri olduğunun farkında olmadığı kendi değerleri, bir ideoloji şeklini alır. Geçmiş yaşantılar üzerine düşünmeleri ise, gelecek ve kişisel ilişkiler konusundaki kaygılara, ortak bakış açısı yakalamaya ve bir dünya görüşü edinme ve onun değerlerini paylaşmaya yardımcı olur.

4. Bireysel-Düşünmeye Dayalı İnanç Basamağı

Bu dönemde birey, artık hayatını kurguladığı ve şekillendirdiği inanç ve değerleri sorgulamak, tecrübe etmek ve yeniden yapılandırmak zorundadır. Bu değer ve inançlar, artık düşünülmeden, irdelenmeden ve eleştiriye tabi tutulup sorgulanmaksızın kabul edilmeden ziyade, açık ve kesin bir şekilde bilinçli olarak seçilmiş ve eleştiri süzgecinden geçirilmiş bağlılıklar anlamına gelmektedir. Bu süreçte öteden beri elde edilen bağlılıklar ve inançlar mitolojilerden arındırılmayı gerektirmektedir. Dıştaki otoriteden içteki otoriteye yönelen birey, eleştirel bir bakış açısından inanç ve değerlerini yeniden inşa ederek bilinçli bir yönlendirici

ego ortaya koyar. Kimlik, bir önceki basamağın aksine artık kendine özgü bir hal alarak, bütün ilişki ve rollere sahip olan ve onları yönlendiren orijinal bir “Ben” oluşur. Kendi hayatını omuzlayan bireyin görüntüsü bireysel tarzda yorumlansa da, bireysel olmayı gerektirmez. Artık ait olunan topluluğa itibar edilerek, tercih ve sorumlulukların farkına varılarak bilinçli tasarruflarda bulunulur.

5. Birleştirici İnanç Basamağı

Doğrudan yaşantılanması güç olan gerçeklerle daha derin ilişki kurmayı gerektiren karşıtların birleştirildiği sürecin adıdır. Birey, karmaşık bir dünyanın çok boyutlu bakış açılarına açık hale geldiği için diyaloga dayalı bir bilgi ortaya çıkar. Böylece birey, bir önceki basamak içinde gelişen inanç sınırlarını aşarak, gerçeğin hem çok boyutlu hem de kaynağı itibariyle birbiriyle uyumlu ve bağlantılı olduğuna dair bir yetenek geliştirir. Birbirine zıt olan kutuplar arasındaki uyumsuzlukların giderilmesi ve uyumlu bir şekilde kabul edilmesi yolunda bir uğraşı içine girilir. Birey, kendine ve öteki geleneklere ait sembol, hikâye, metafor ve mitleri Paul Ricoeur'nun “ikinci” veya “iradi saflık” (1969, s. 352) olarak isimlendirdiği şekilde yeniden değerlendirir ve yapılandırır. Geleneklere eleştirel gözle bakmış ve anlamlarını kavramsal anlayışlara dönüştürmüş olarak, sembollerin aracı olduğu gerçeğine varılarak onlarla derin bir ilişkiye özlem duyulur. Böylece derin bir ilişki içinde aslında sembollerin bireyi yönlendirdiğinin farkına varılır.

6. Evrenselleştirici İnanç Basamağı

Bu basamağa ulaşan birey, adalet ve sevgiyi etkinleştirip, baskı ve işkenceyi alt etmek için, hayatın anlamı ve Tanrı'nın gücü ile birleşme sürecini yaşar. Fowler, çok az insanın inancın bu aşamasına çıkabileceğini iddia eder. İncanın bu noktasına ulaşan kişiler, toplumun huzuru için kurtarılmış bölgeler oluştururlar ve toplumdaki bireyler onları hem özgürlük için yaşar ve hem de tehditlere karşı kurtuluş için yaşantırlar. Adalet ve sevgi toplumuna karşı olan insanlık dışı yapılarla mücadele eğilimli olan bu bireyler, toplum içinde sevgi ve adaleti yaşayan topluluk olarak yaşarlar. Fowler bu bireylere, Mahatma Gandhi, Martin Luther King, Jr. ve Rahibe Teresa'yı örnek verir. Ancak bu evrensel, olumlu ve aşkın görüşlerinden dolayı bu kişiler, dini kurumlar da dahil olmak üzere bir çok sosyal kurum tarafından tahrip edici kişiler olarak görülebilirler ve her zaman ölüm tehlikesiyle karşı

karşıydırlar. Gandi ve King'in suikaste uğrayarak öldürülmeleri rastlantı değildir (Fowler, 1981).

Evrenselleştirici inançla ilgili bölümde, Niebuhr'un girift bir biçimde dini gelenek içerisinde olgun inancın öncüsü olarak gösterdiği şekilde, olgunlaşıp kemale ermiş örnek bir model ortaya konulmaktadır. Orada biz, insanları, onların misyon ve vizyonlarını, hayat biçimlerini Tanrı krallığının mecazı içerisinde ortaya çıkan, ilahi maksat ve davranış şekilleriyle uzlaşma içerisinde temellendiğini görmekteyiz. Konu bu noktada kendini, model olarak Hıristiyan öğretilere, yani İsa'nın önerdiği misyon ve söylemlere dayandırır. Burada, evrenselleşme ve tekilselleşme veya özelleşme meselesi ortaya çıkmaktadır. Fowler, bu konuda Pannenberg (1971) teolojisine atıfta bulunarak, aslında dini vahiy şayet doğru ve doğrulanması gereken kesinlikte ise, İncil geleneği içerisinde bulunan vahiyle ilgili iddiaları ciddiye almak gerektiğini belirtir. Vahiy basit bir şekilde yalnızca bir kaç parça kutsal hikâyeyi hedeflemez veya onun içinde eriyip gitmez. Vahiy aynı zamanda evrensel ve genel geçer olarak algılanmak zorundadır. Bu anlamda Tanrı'nın kendini ortaya koyması gerçekliği ve mahiyeti konusunda kayıtsız şartsız eleştirilmeksizin kabulünden sakınılması gerekmektedir. Buna paralel olarak kesin geçerlilik ve kabul anlamında, vasıtasıyla tamliğin kavrandığı, paylaşıldığı, kısaltıldığı veya parçalandığı formül ve semboller olarak, tam olma ve tamlık arasında bir fark oluşacaktır (Nipkow, Schweitzer, Fowler, 1988).

Fowler'ın teorisi, yukarıda belirtildiği gibi, inancı, çok geniş bir şekilde tasarlayan bir model olarak sunar. O, mümkün olduğunca bütün boyutların hakkını vermeye çalışırken, derinlik psikolojisi ve yapısal genetik teorilerin bir sentezini de ortaya koymaya çabalar ve bireysel farklılıkların önemini vurgular. Bu bütünleştirici amaca rağmen, yine de basamakları tanımlayan yedi boyutla ilgili yapısal oranın aşırı bir vurgusu ortaya konulmaktadır. Böylece Fowler ortaya konulan bütünselliğin gerisinde kalmaktadır (Schweitzer, 1986; Fraas, 1990). Bir başka eleştiri konusu ise derinliğe karşı daha yüksek basamakların normatif olarak değerlendirilmesiyle ilgilidir. Fowler'ın, bir taraftan değer yönelimlerinin basit olarak birbirine karşı kıyaslanılmadığının bilincindeyken, diğer taraftan yüksek bir gelişim edinimiyle sonuçlanan farklılıklara göre basamakları araştırması çelişki olarak görülmektedir (Schweitzer, 1986). Diğer bir problem ise basamaklara yerleşmiş olan gelişim mekanizmasıyla alakalıdır. İlk dört basamak daha çok Piaget'in gelişim teorisine dayanırken,

daha sonraki basamaklar daha güçlü bir şekilde belli hayat tecrübelerine ve teolojik argümanlara bağlıdır (Fraas, 1990; Oser, Reich, 1992).

Fowler'ın teorisinde sunulan basamaklara ilişkin ampirik bulguların teolojik-normatif, sosyal-bireysel veya kişisel ve içeriksel olarak kapsayıcı bir tarz içinde olmaları, daha kesin olarak elde edilememeleri ve birçok spekülasyona fırsat vermeleri çeşitli tereddütlere yol açmaktadır. Bu nedenle Fowler'ın yaklaşımlarının "psikolojik olmaktan ziyade teolojik" olduğu şeklinde birtakım eleştirilere rastlanmaktadır (Oser, Reich, 1992).

İnanç Gelişim Teorisinin Metodolojisi

Teorinin, bir yandan bilim dünyasına ilk defa sunulduğu 1981 yılından başlayarak günümüze kadar genel hatları ve felsefi temelleri genişletilip geliştirilmiş, diğer yandan da ampirik araştırmalarda kullanılabilmesi amacıyla birtakım çalışmalar yapılmıştır. 1982-1986 yılları arasında ilgili projeler vasıtasıyla inanç gelişim teorisinin alan araştırmalarında kullanılmasını kolaylaştıran yöntem ve teknikleri gösteren ve 195 sayfadan oluşan *Manual for Faith Development Research* (Fowler, Jarvis, Moseley, 1986) adını taşıyan bir kılavuz yayınlanmıştır. Romney Moseley'in editörlüğünde gerçekleştirilen bu çalışmada, inanç gelişimi araştırmalarında mülakat yapan ve bunları değerlendirip analiz eden araştırmacılar için ana temel ve dayanaklar ortaya konulmaktadır.

Kullanım kılavuzu olarak tasarlanan bu çalışma, hayatın dokusunu oluşturan kendini gözlemlene ve geriye dönüp yaşananların muhasebesini yapmak suretiyle mülakat yapılan kişinin "hayatının köşe başları" denilebilecek geçiş süreçlerini yakalama, inanç ve birey gelişimi bağlamında bireyin yapısal değişimi, varsayılan geçiş safhaları ve bu değişiklik ve safhaların birbirine bağlanması yönünde bir kullanım imkânı sunmaktadır. Mülakat öncesinde mülakat yapılan kişiye, otobiyografik bilgilerinin belirlenmesi amacıyla bir form sunulmaktadır. Böylece, elde edilecek sonuçların daha sistematik ve daha dikkatli bir şekilde ortaya çıkarılıp yorumlanması hedeflenmektedir.

Fowler, hayat hikâyesiyle inanç gelişim bağlantısını ortaya koymak maksadıyla, her bir boyutu anket yoluyla analiz etmektense, uzun saatler süren (ortalama iki buçuk saat) ve kimi zaman mülakat uygulanan kişilerin sarsıcı bir şekilde hayat ve inanç krizlerini anlattıkları, aşağıda hakkında etrafıca bilgi verilen, inanç gelişimi araştırmalarında

kullanılmak üzere geliştirilmiş ve hâlihazırda standardize edilmiş olan, dört bölümlük biyografik yönelimli derinlik mülakatını kullanmıştır (krş. Fowler, 2000; Oser, Bucher, 1995; Grom, 1996).

İlk bölümde, hayatı şekillendiren motifleri ortaya çıkarabilmek için kişiye, hayatını tekrar gözden geçirmesine imkân verecek şekilde, aşamalı olarak altı soru yönelilir. İkinci bölümde, geçmiş yaşantının muhasebesi içerisinde, kişide daha derin etkiler bırakan ve onu şekillendiren tecrübe ve ilişkilere dair sorular bulunur. Bu sorular, insanlarla ve olaylarla ilişkiler, özel tecrübeler, fırsatlar ve krizlerin ortaya çıkarılması amacına yöneliktir. Aynı şekilde her bölümde yer alan sorular, diğer bölüme dönüşe imkân vermeyi hedefler. Üçüncü bölümde, tıpkı Kohlberg ve Piaget'nin açıklamaya çalıştıkları meseleleri mülakat formatı içerisinde gözlemleyerek belirlemelerine benzer bir tarzda, hayatın anlamına ve onu şekillendiren değer ve yorumlamalara yönelinir. Bununla birlikte, entelektüel problemler veya ahlaki ikilemleri göstermek, ispatlamak veya sunmak yerine özel hayat tecrübelerine, hayata dair uğraş ve çabalara ve ruhun yapısına ilişkin sorular yöneltilir. Son bölümde ise dini inançla ilgili aşkın meselelere dair sorular sorulur ve sembolik anlayış ortaya çıkarılmaya çalışılır.

Manual for Faith Development Research adlı kılavuzun, James Fowler, Heinz Streib ve Barbara Keller tarafından 2004 yılında yenilenen üçüncü baskısında, İnanç Gelişim Mülakatı'nın Türkçe tercümesi şu şekilde yapılmıştır.

I. Hayatı Şekillendiren Motifler/Hayatın Tekrar Gözden Geçirilmesi

1. Hayatınızı göz önüne alarak, en önemli ana bölümlerini belirleyiniz. Özellikle hangi önemli olaylar bu dönemde sizin için belirleyici bir dönüm noktası olmuştur?
2. Şahıs olarak kişiliğinizin gelişiminde etkili olan herhangi bir ilişki söz konusu mu?
3. Hayat tecrübeleriniz içerisinde, kişiliğiniz ve düşünme biçiminiz üzerinde etkili olan bir değişim hatırlıyor musunuz?

4. Tanrı tasavvurunuz ve Tanrı ile ilişkileriniz, hayatınızın bu belirgin dönemleri boyunca nasıl bir değişime uğradı? Şu anda Tanrı sizin için kimdir veya nedir?
5. Hayatın anlamına ilişkin algılayışınızı değiştiren ya da bu anlayışınızı pekiştiren yoğun manevi ve ruhsal deneyiminiz oldu mu?
6. Hayatınızda, bunalıma girdiğinizde ya da acı çektiğinizde, derin bir yanılgıya düşmüşlük hissi ya da hayatın anlamsız olduğunu düşündüğünüz anlar oldu mu?

II. İlişkiler

1. Şu anki durumunuzu dikkate alarak anne ve babanızla ilişkilerinizi tarif eder misiniz?
2. Sizin için önemli olup devam etmekte olan bir ilişkiniz var mı?
3. Kendinizi özdeşleştirdiğiniz herhangi bir kurum, topluluk ya da ideal var mı? Şayet varsa bunlar sizin için neden önemlidir?

III. Sahip Olduğumuz Değer ve Vazifeler

1. Hayatınızın bir anlamı olduğunu düşünüyor musunuz? Hayatı size anlamlı kılan şey nedir?
2. Kendinizde veya hayatınızda değiştirebileceğiniz bir şey olsaydı en çok neyi değiştirmek isterdiniz?
3. Şu anda hayatınızda sizin için önemli olan herhangi bir inanç, değer ya da yükümlülük var mı?
4. En çok kendinizi ne zaman ve nerede Tanrıya yakın ve kâinatla uyum içerisinde buluyorsunuz?
5. Olgunlaşmış bir iman modeliniz nedir? (Kişi veya düşünce olarak)
6. Önemli bir karar vermek istediğinizde bunu genelde nasıl yaparsınız? Bu konuda bana bir örnek verebilir misiniz? Örneğin, çözmek zorunda kaldığınız bir problem olduğunda, bunu çözmek için kime veya nereye başvurursunuz?

7. Sizce, yapılan iş ve eylemler doğru ya da yanlış olarak ayırt edilebilir mi? Şayet ayırt edilebilirse, size göre bir davranışı doğru kılan şey nedir?
8. Her koşulda ve zamanda doğru olarak kabul edilebilecek davranış kalıpları var mıdır? Sizce herkesin üzerinde mutabık olması gereken belirli ahlakî değerler var mıdır?

IV. Din

1. İnsan hayatının bir gayesi olduğunu düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız bu gaye nedir?
2. Hayatınız için bir plan var mı ya da gücünüzün ötesinde bir güç ya da güçlerden etkileniyor musunuz?
3. Ölüm size ne ifade eder? Öldüğümüzde bizlere ne olur?
4. Kendinizi dindar biri olarak görüyor musunuz? Bu durum size ne ifade ediyor?
5. Önceden veya şimdi sizin için anlamlı olan herhangi bir dini fikir, sembol ya da ibadet var mıdır? Varsa bunlar nelerdir ve niçin önemlidir?
6. İbadet ve Dua ediyor musunuz ya da herhangi başka bir ruhsal disiplini uyguluyor musunuz?
7. Sizce günah nedir?
8. Dünyada var olan kötülüğü nasıl açıklarsınız?
9. Şayet insanlar dinî konularda ihtilafa düşerlerse, böylesi ihtilaflar nasıl çözümlenmeli?

Böylece, elde edilen verilerin bilgisayar ortamında değerlendirilmesine yol açılmış, boyutların özellikleri ve aralarındaki bağlantıların daha iyi belirleneceği tahmin edilmiştir. Her bir sorunun hedefinin, inanç gelişimiyle ilgili boyutlar içerisinde mevcut olduğu varsayımından yola çıkılarak, bir yandan mülakat yapan kişilerin, soruların amaç ve maksadını kavramaları konusundaki yeterlilik ve verimlilikleri yükseltilmekte, diğer yandan da mülakat sorularının temel derinlik ve standardı artırılmaktadır.

Açık ve kesin kriterler, boyut içerisinde boyutu açıklamaya yardımcı olmakta ve bu şekilde mülakat sonucunda her bir yapıya işaret eden pasaj, kendi yapı basamaklarına addedilmeyi sağlamaktadır. Bununla birlikte Fowler, araştırma yapan kişilere, çalışmalarının daha etkili olmasını istiyorlarsa, daima yapısal düşünmeyi ve yapıya işaret eden metinleri, onlara dayandırılan organizasyon, örnek ve modeller temelinde analiz etmeyi öğrenmek zorunda oldukları tavsiyesinde bulunur. Bu şekilde ayrıca bilgi deformasyonu da daha minimum seviyeye indirilmiş olur. Kılavuzda mülakat örnekleri verilerek, değerlendirme yöntemi daha da görselleştirilmiştir. Fowler, bu kılavuzun içerdiği yöntemle mülakat değerlendirmeleri yapan araştırmacılar arasında %90 oranında bir mutabakat sağlanacağını iddia etmektedir. Kılavuz ayrıca diğer teorik sistemlerle bağlantılı araştırmalarda da çeşitlilik için imkânlar sunmaktadır.

Almanya ve Amerika'da yaklaşık 1000 kişi üzerinde uygulanan İnanç Gelişimi Mülakatı ile (Streib, 2005), şimdi *Manual for Faith Development Research*'ün üçüncü baskısı içerisinde, Streib (2001) tarafından modelsel gelişim bazında, metod revizyonu ortaya konmaktadır (Fowler vdğr., 2004). Böylece araştırmacılara, metodik olarak, yaptıkları mülakatlarla ilgili verilerin, "computer-assisted qualitative data analysis" (CAQDA) adlı program vasıtasıyla, yedi boyutun her birine göre bilgisayar ortamında tasnif edilip çözümlenmesi ve inanç gelişiminin çok boyutlu ve çok yönelimli karakterinin ortaya çıkarılması imkânı sağlanmaktadır. CAQDA verileri SPSS istatistik programına aktarılabildiği için, inanç stiliyle ilgili nitel bilgiler nicel olarak da hesaplanabilmektedir.

Sonuç

Yapısal-gelişimsel genetik epistemoloji geleneği, revizyonist psikanalitik ego psikolojisi ve dini gelenek tarafından şekillendirilen ve en geniş anlamıyla inancı, insan hayatının birincil motivasyonu olarak tanımlayıp, otuz yılı aşkın bir süreden beri, insanların hayatlarını nihai konulara açan anlam, değer ve güç merkezlerine yönlendirme tarzlarıyla, hayatlarındaki önemli olayları özetleyen tasavvurlarla ve egemen anlatılarla ilgilenen İnanç Gelişim Teorisi, dogmatik rölativizmden mümkün olduğunca uzak durmaya çalışıp, inancın dinamik örüntüsünü oluşturan bilme, değerlendirme ve bağlanma işlevleri üzerine odaklanarak, yorumsamacı bir paradigma olma doğrultusunda ilerlemektedir.

Teoriye yöneltilen çeşitli eleştirilere karşın, bu teoriyi kullanan uluslar arası inceleme ve araştırmaların sayısındaki artış (bkz., DeNicola, 1991; Streib, 2005) ve inanç farklılıklarının deneysel araştırmalar yardımıyla geniş kapsamlı bir şekilde sergilenmiş olması, bu paradigmanın derin etki gücünü ortaya koymaktadır. Son çalışmalarla birlikte, modelsel gelişim bazında metot revizyonuna tabi tutulan ve nitel bilgilerin nicel olarak da kullanılabilmesine imkân verecek hale getirilmiş olan teori; *İnanç Gelişimi Araştırma Kılavuzu*'nun son baskısında (2004) –bu makalede sunulduğu üzere- İnanç Gelişim Mülakatı'nın Türkçe tercümesine de yer vermek suretiyle, ilgili branşların yanı sıra özellikle din psikolojisi alanında ülkemizde yapılacak ve insanımızın inanç gelişimi konusundaki özgün deneyimlerini ortaya çıkaracak araştırmalara katkıda bulunacak ve bu araştırmalarla zenginleşecek gibi gözükmektedir.

Kaynaklar

- Bucher, A. A., Oser, F., (1988), "*Hauptströmungen in der Religionspsychologie*", Heraus.: D. Frey, C. Graf Hoyos, D. Stahlberg, *Angewandte Psychologie*, 466–486, München.
- DeNicola, K., (1991), *Faith Development Bibliography*, Atlanta, Ga.: Center for Research in Faith and Moral Development, Emory University.
- Dykstra, Craig, Parks, Sharon Daloz, (1986), *Faith Development and Fowler*, Birmingham, Alabama: Religious Education Press.
- Erikson, Erik H., (1963), *Childhood and Society*, (2nd ed.) New York: Norton.
- Flammer, A., (1996), *Entwicklungstheorien: Psychologische Theorien der Menschlichen Entwicklung*, Bern: Huber.
- Fowler, J. W., (1974), *To See the Kingdom: The Theological Vision of H. Richard Niebuhr*, Nashville, Tenn.: Abingdon.
- Fowler, J. W., (1981), *Stages of Faith: The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning*, San Francisco: Harper and Row.
- Fowler, J. W., (1984), *Becoming Adult, Becoming Christian*, San Francisco, CA: Harper and Row.
- Fowler, J. W., (1987), *Faith Development and Pastoral Care*, Philadelphia: Fortress.

Fowler, J. W., (1991), *Weaving the New Creation*. San Francisco: Harper Collins.

Fowler, J. W., (2000), "İman Bilincinin Evreleri", çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19, 85–104. (Makalenin orijinali, Fowler, J. W. (1991) "Stages in Faith Consciousness", in *Religious Development in Childhood and Adolescence*, (pp. 27–45), (eds.) Fritz K. Oser and W. George Scarlett, San Francisco).

Fowler, J. W., (2001), "Faith Development Theory and the Postmodern Challenges", *The International Journal for the Psychology of Religion*, 11(3), 159–172.

Fowler, J. W., (2004), "Faith Development at 30: Naming the Challenges of Faith in a New Millennium", *Religious Education*, 99(4), 405–421.

Fowler, J. W., Nipkow, Karl Ernst, Schweitzer, Freidrich, (eds.), (1991), *Stages of Faith and Religious Development: Implications for Church, Education, and Society*, New York: Crossroad Publishing.

Fowler, J. W., Streib, H., Keller, B., (2004), *Manual for Research in Faith Development*, (3rd ed.), Atlanta: Center for Research in Moral and Faith Development; Bielefeld: Research Center for Biographical Studies in Contemporary Religion.

Fraas, Hans-Jürgen, (1990), *Die Religiosität des Menschen, Ein Grundriß der Religionspsychologie*, Göttingen.

Fraas, H.-J., Heimborck, H.-G., (1986), *Religiöse Erziehung und Glaubensentwicklung, Zur Auseinandersetzung mit der Kognitiven Psychologie*, Erträge der 3. Internationalen Arbeitstagung "Religionspädagogik und Religionspsychologie", Göttingen.

Grom, B., (1996), *Religionspsychologie*, München.

Karacoşkun, M. Doğan, (2006), "Dini İnanç-Dini Davranış İlişkinine Sosyopsikolojik Yaklaşımlar", M. Doğan Karacoşkun (der.), *Dini ve Sosyal Psikoloji Yazıları*, Samsun: Din ve Bilim Kitapları, 15–40.

Kayıklık, Hasan, (2003), *Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler*, Adana: Baki Kitabevi.

Kohlberg, L., (1981), *Essays on Moral Development, Vol. I. The Philosophy of Moral Development*, San Francisco, CA: Harper and Row.

Kohlberg, L., (1984), *Essays on Moral Development, Vol. II. The Philosophy of Moral Development*, San Francisco, CA: Harper and Row.

Köylü, Mustafa, (2004), *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, İstanbul: DEM Yayınları.

James W. Fowler ve İnanç Gelişim Teorisi

- Levinson, D. J., (1978), *The Seasons of a Man's Life*, New York: Knopf.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi, (2004), *Kişilik ve Din*, İstanbul: DEM Yayınları.
- Mehmedoğlu, Yurdağul, (2005), *Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi*, İstanbul: DEM Yayınları.
- Moseley, R. M., Jarvis, D., Fowler, J. W., (1993), *Manual for Faith Development Research*, (2nd ed.), Atlanta, GA: Emory University, Center for Research in Faith and Moral Development, Candler School of Theology.
- Niebuhr, H. R., (1960), *Radical Monotheism in Western Culture*, New York: Harper and Row.
- Nipkow, Karl Ernst, Schweitzer, Friedrich, Fowler W. James, (1988), *Glaubensentwicklung und Erziehung*, Gütersloh.
- Ok, Üzeyir, (2005), "Bir Aktivite Sistemi Olarak "İnanç": İnanç Gelişimine Sosyo-Kültürel Bir Yaklaşım", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5(4), 111–135.
- Oser, Fritz, Bucher, Anton A., (1995), "Religion – Entwicklung – Jugend", in: Rolf Oerter, Leo Montada, (Hg.): *Entwicklungspsychologie*, Weinheim.
- Oser, Fritz, Gmünder, Paul, (1984), *Der Mensch - Stufen seiner religiösen Entwicklung: ein strukturgegenetischer Ansatz*, Zürich: Benziger.
- Oser, Fritz, Reich, Helmut, (1992), "Entwicklung und Religiosität", in: Edgar Schmitz, (Hg.): *Religionspsychologie, Eine Bestandsaufnahme des gegenwärtigen Forschungsstandes*, Göttingen.
- Pannenberg, W., (1971), *Theologie und Reich Gottes*, Gütersloh.
- Piaget, Jean, (1976), *The Child and Reality*, New York: Penguin.
- Ricoeur, Paul, (1969), *The Symbolism of Evil*, Boston: Beacon.
- Schweitzer, Friedrich, (1986), *Art.: Religiöse Entwicklung*, EKL, Bd. 1, Göttingen, S. 1044 f.
- Smith, Wilfred Cantwell, (1963), *The Meaning and End of Religion*, New York: Macmillan.
- Streib, Heinz, (1997), "Religion als Stilfrage, Zur Revision struktureller Differenzierung von Religion im Blick auf die Analyse der pluralistisch-religiösen Lage der Gegenwart", *Archiv für Religionspsychologie*, 22, 48–69.
- Streib, H., (2004), "Extending Our Vision of Developmental Growth and Engaging in Empirical Scrutiny: Proposals for the Future of Faith Development Theory", *Religious Education*, 99(4), 427–434.

Streib, H., (2005), "Faith Development Research Revisited: Accounting for Diversity in Structure, Content, and Narrativity of Faith", *The International Journal for the Psychology of Religion*, 15(2), 99-121.

Tillich, P., (1957), *Dynamics of Faith*, New York: Harper and Row.

James W. Fowler's Faith Development Theory (FDT)

Citation/©-Mehmetoğlu, A. U. & Aygün, A. (2006). James W. Fowler's Faith Development Theory (FDT). *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 6 (1), 117-139.

Abstract- *James W. Fowler's Faith Development Theory (FDT): This brief article introduces the short biography of Fowler and his Faith Development Theory into the Turkish academic circles. FDT for over 25 years has provided a theoretical foundation for a wide range of research areas in religious education, adolescent education, religious counseling, psychology of religion and the religious development in North America and the Europe. This article deals with the historical backgrounds and basic elements of FDT, faith development and psychology of religion, the psychological, philosophical and religious origins of FDT, stages of faith, and the methodology of the theory in the light of the latest developments.*

Key Words- *James W. Fowler, faith development theory, stages of faith.*